

ШУНATA ХЮДАЛГА

Рассказ

Үндэр хадын үбэртэ, үргэн талын дунда, үни сархаа хойшо үсөөншье болоогүй, олоншье болоогүй, амгалан тайбан байдаг Хонхор Булаг нютагай айлнуудай баруун тээ болохон хэрэг. Үмхирхэн сагаан хагдаар хушагданан уужам талын дундуур, хойто Байсата хангилай бооридо байхан хазагай шэнэхэнхээ эхилэн, урда Бумханта толгойн баруун хотогорой айлнууд хүрэтэр найма-юхэн модоной хирэ газарта харганаа, дэрхэнэй забнаараар, эндэ тэндэ сэрэгэй нууга нүхэнэй дошо шоройнууд обон-собон харагдана, яаралаар түргэбшэлэн хэхэн шүбгэти түмэр армаг хаша зэрэлгээтэн, эржэгэнэн үзэгдэнэ, хабарай үдэшын һэрюун һэвшээндэ дарин үнэр агаартай холисолдон анхилна.

Үдэшын улаан толон аалихан унтаржа, огторгойдо одо мүшэд аниб-аниб ялбалзан олошоржо, харанхи болохотой хамта байлдаан эхилбэ. Эндэ тэндэ зурагад гэжэ гал сахилж, пулемёт буунудай абыан үргэлжэ ташаганан сууряатажа, үе үедэ үхэр буугай хүнхинэмэ ехэ шэмээ газар дэлжэйе дохолуулан нарьяжа, томо томо һомонуудынъ огторгойн агаарые хаха эсхэн шууяжа ерээд, тэхэрхэдээ, улаан дүлэ сасаран, баглагар хара утаан мушхаран дэгдэжэ, шорой тоохон бөөн бөөнөөр бурьялан манаржа, сорьёмо гашуун үнэртэ дарин утаагаар уняар татан, газар тэнгэриин ниилэн мургэлдэхэндэл адли, жэгшүүритэ ехэ зэрлиг хүнхинөтэ шэмээ дайдые зэдэлүүлэн байба. Тийхын забнарта энэ тэрэ бүглүү газарнууд болон нууга нүхэнүүдхээ сэрэгүүд нэгэ хоёроороо гү, али бүлэг бүлэггөөрөө шобогод гэлдэн бодосогоожо, дэрхэ, дошонуудта далдалан, бэеэ нюужа, заримдаа һубарин, заримдаа зэлэ татан гүйлдэжэ дабхихань һүнийн харанхыда үзэгдэхэдөө, һүүдэр мэтэ, гозогор хара юумэнүүдэй бүрэгэд гэлдэжэ, нэгэ бии болон

түглүжэ, нэгэ үгы болон хосоржо байхан шэнги, юрэ бусын байдалтай бэлэй.

Хабарай һүнин харанхынь хоёр нюдэ хадхама балай байхын забђарта хүсэнэй дийлэнхинь сагаантанай талада шэнги боложо, тэдэнэй сэрэгүүд бээз аятайхан нюужа, зэлэ татан дабхижа, улам улам ойртоһон хэбэртэй болоно. Янза бүриин буунудай нарьяха шэмээн нэгэ бүжэгэнэн түргэдэжэ, нэгэ удааран намдажа байха зуураа сагаантанай зүгħее илангаяа хүсэтэйгөөр улаантанай зүүн гар таладахи сэрэгүүдье буудаба. Тэрэ талые бариж, байлдан тулажа байхан нэгэ һомон сэрэгэй дарга болох нүхэр Бэлигтын гэгшэ бүхы хүсэ шадалаа тэрээнэй зүгтэ хандуулан дабхижа, ерэхэн хархис сагаантанай тэсэшэгүй буудалдаанай аадар, мүндэр шэнги буужа байхан һомонуудай гал дунда байбашье, дааһан сэрэгүүдээ эрэлхэг зоримгой жолооджо ябаһан байгаа. Үргэлжэ хүршэгэнэн байхан буунудай абянай забнаараар:

— Хүбүүд аа! Зоримгой тулагты! — гэжэ нүхэр Бэлигтын гэгшын хашкарха шэмээ соностохотой хамт:

— Нүхэр дарга-а! Минии һомон дуунашаба! — гэжэ нэгэн абя гараба. Бэлигтын гэгшэ:

— Баруун таламнай илажа байна, нүхэд, бү айтгы! Бидэ нэгэш алхам сухариха ёногүйди! — гэжэ шангаар хашкарна.

— Дарга-а! һомомнай дуунаажа, тулажа шадахаа болёобди, нэгэ арга бодоболши ямар бэ? — гэхэ зэргын абянууд эндэ тэндэхээ соностоходонь, Бэлигтын гэгшэ улам шанга бардамаар:

— Туляя, нүхэд! Үхэлнөө айха юумэ үгы! — гэжэ ханхинаса хашкарба.

— Оо... ёо-ёо! Эдэ үхэдэлнүүд намайе алаба. Ала-ба, оо-ёо-ё... — гэжэ Бэлигтын гэгшын хажууда зэргэлжэ байхан сэрэгшэ Дамба шангаар сад гэжэ бахардан хашараад, бариж байхан буугаа алдажа, дороо унаба. Хара туулган һомон Дамбын хайрата амиие дары таһалдуулжархиба.

Бэлигтын аман дотороо: «Ай, хайрата нүхэр һалаба», — гэжэ дуугараад, һанаа алдажа, нэгэ шуухирһанайнгаа

удаа:

— Хубсаынъе бушу тайлагты! Шархынъе түргөөр уягты! — гэжэ захирба.

— Нүхэр дарга-а, Дамбамнай ами табижархиба, — Макаров гэдэг нэгэ ород сэрэгшэ уйдхартайгаар харью хэлэхэнэйнгээ удаа гашуудалтайгаар хоолойгоо татажа шуухираад, нууридаа хэbtэжэ, хоонон буугайнгаа замагье тас-няс гүүлэжэ байба.

Сагаантанай буудахань улам түргэдэжэ, дары дары ойртохо бүринь зэбсэг муутай, номо үсөөнтэй улаан партизануудай зүгтээ буудахань нуладажа, эндэ тэндэ унаха, ёлоюхонь олошорбо.

— Нүхэр дарга-а! Номомнай дуунашаба. Буудажа тулаха аргамнай дүүрэбэ, — гэжэ эндэ тэндэхээ хэдэн олон абянуудай зэргэ гарахада, Бэлигтын гэгшын доторнь бүглэрэн харлабашье, шулун зүрхэ, шанга зориг бариж, шүдөө зуужа, юушье абя шэмээ гарангүй хэbtэжэ, нүүлшын хэдэн номые буудаба.

— Нүхэр дарга! Нүхэр Бэлигтын! Тойрожо ябана. Бидэ яхабиби... Тэрэ... Тэрэ бүhэлжэ ябана, — гэжэ шанга шанга дуунууд гарахань түргэдэжэ, орой уруу хүйтэ даамаар жэгшүүритэй үе боложо, бүри хажуудань тулажа, гэнтэ хойно урда, эндэ тэндэнь нүүдэр мэтэ хара дурсэнүүд бии болобо, аягүй муухай хүйтэн абянууд гаража, нэгэ мэдэхэдэнь, сагаантанай сэрэгүүд дабхин ерэжэ, дээрэнь буунаан байба.

Улаан партизанууд улаан гаралаараа үлдөөшье ha, нэгэшье алхам сухарибагүй, номонийн сүм буудагданан, зүүн гар талые барижка тулаан номон сэрэгэй хахадынъ шахуу алуулжан, үлдэгшэдэйнъ зариман шархатаан, зармынъе амидыгаар барижка абаан байна. Баруун гар талые барижка тулаан партизан сэрэгүүд хүсөөрөө тэнсэжэ ядаад, сухариан хэбэртэй болобо. Байлдааншье замхаба.

Хархис сагаантанай зэрглиг офицернүүдэй шунаата хара нэвчлэх амидыгаар оронон дүшэн хоёр нүхэдэй дунда номон дарга Бэлигтын, налаан дарганар Иванов, Манжын гэгшэд болон бэшэнь сүм эгээлэй сэрэгшэд, нютагай үгытэй,

дунда шадалтад ба нэгэ хэдэн хотохoo ерэхэн нүхэд бэлэй. Эдэ баригдагшадай олонхинь партизан сэрэгье анхан байгуулагшад болоод, үнэн зүрхэнхөө туйлай шударгуу ябалсажа байгаа баатар зоригтон бэлэй.

Хара алууршад эдэ баригдахан улаан партизануудые хайра найргүйгөөр хамаг гар хүлнүүдыенъ ултан аргамжаар, заримынь шабын түмэрөөр хулижэ, жэгшүүритэйгээр алхиха зодохо, хадхаха, ташуурдаха зэргээр доромжолон тужа, бүгэдые Хонхор Булагай айлда үүр сайхын урда, үнэгэнэй харанхы үедэ, абажа ерэхэн байна.

Наранай гараха үедэ Хонхор Булагай айлнуудай дунда байhan мангажы доторhoо гарнуудынь арадань хулиhэн дүшэн хоёр хүнүүдые нэгэ-нэгээр hубарюулан гаргажа, гартаа hэлмэ, нагаан бэлэн баринhan сагаантанай хасагууд хойно, урда ба хоёр талаhaань хасардан тужа, сагаантанай штабай байhan Дугар ноёной газаа абажа ерэбэ. Бүгэдые зэргэлүүлэн зогсооhоной hүүлээр нэгэ хяtagар хара hахалтай, хилар далюу нюдэтэй, баруун гартаа ута сагаан ташуур баринhan офицер гаража ерээд:

— Эдэ болбол муу муухай нохос гээшэ, тиимэ хадань эдэниие муу муухайгаар алаха ёhотой. Эдэ бузарнуудые саарhан дээрэ нэрэгүй, саhан дээрэ мүргүй болгохын тулада амитайгаар галда шатаажа алаха хэрэгтэй, — гэжэ шанга шангаар бадашан ябажа, дутэ хүрэхэнөө ташуураараа гам хайрагүй орёолгобо.

Зэргэлэн зогсожо байhan хүлээтэй партизануудай үмэнэ бардам дээрэнхы зан гаргажа, болошюгүй зэрглигээр доромжолон, элдэб муухай бүдүүлиг хараалаар хараажа ябанhан hогтуу офицерые харахада, хоёр нюдэниинь уб улаан, аманhaа шулhэ hайруулhан, галзуу нохойн түхэлтэй үзэгдэнэ.

— Большевигүүд байбал, урагшаа гурбан алха гаргты!
— гэжэ тэрэ хилар офицерэй бадашахада:

— Бидэ урагшааш, хойшоош гарахагүйди. Алабал, доромнай ала! — гэжэ хэдэн хүн зэргэ хашхаралдаба.

— Эдэ мухай нохосой уусын архыг табаар гүрэхэн ташураар таһа зодожо, тахинагтань һанжуулбал мэдэхэ. Тийгээд мүшжэхэдэ, түргэн хэлэхэ болохот! — гэжэ занаад, тэндэ байһан хасагуд тээшэ эрьеjэ хараадань, тэдэ хасагудын гудас гэлдэн, гараа малгайдаа абаашажа:

— Ноён прaporщик, бэлэн байнам! — гэжэ тус бүреэ хамар дороо гүбэд гэлдэн зогсого. Хилар офицер даажа ябанан хасагудаа заханаань дуудан захирсагаажа, баригдаан хөөрхы улаан партизануудыг жэгшүүритэйгээр ташуурдажа эхилбэ.

Тэндэнь тойрон хаража байһан Хонхор Булагай ажалшан арад — эрэгтэй, эмэгтэй, багашууд хүүхэд бүгэдэ — нюдэ халтиран, шарайнуудын хүхэ-сагаан болжо, урал амануудын шэшэрэлдэн, иишэ тиишээ бушуухан зайлласагааба. Тиибэшье нэгэ сагаан буурал толгойтой, муушаг хубсанатай, үндэр үбгэн гээгдэжэ, офицерэй зүг тээшэ дохисогоожо:

— Ноён-а! Эдэнэй хэхээлтийе багахан хүнгэлжэ болохогүй гээшэ гү? — гэбэ.

— Ай, тэрэ үбгэниие наашань абажа ерэгты! Хүбүүниинь большевик байһан байгаа ё хотой. Шэхын һайн мушахада хэлэхэ!.. — гэжэ үнөөхи офицер хашкарба. Үбгэн тиихэдэнь ехэ айжа, бахардаан хоолойгоор түргэн:

— Үгы... Ноён офицер, хайраараа бү орхиит! Миний хүбүүн большевик бэшэ юумэл, би болбол эдэ залуушиулые хайрлаандаа тийгэжэ хэлэхэн байгаа гээшэлби, — гэжэ дохин дохин гуйба.

— Дуугай! Хэлээ таһа залги. Тэрэ эсэгзээ аламарыг наашань үтэр абажа ерэгты. Тийгээд нэгэ хорин табыг эдюулхэ хэрэгтэй, — гэхэдэнь, хэдэн залуу хасагуд даб гэлдэжэ, тэрэ үбгэниие үрсэгэшүүлэн түлхижэ, дундаа оруулаад, хубсанын хаха уда татан тайлажа байхадань, үбгэнэй бүхын бэен һалганан шэшэржэ, жаахан хүүгэд мэтэ сурхирса орилбо.

— Хэбтэ, хэбтэ, — гэжэ шанга шанга абяланай тарахын забираар дала шахуу наһатай, modo тулаан бүхэтэр

хүгшэн:

— Залуу ноёд, табижа хайрлыт... Энэ үбгэн баһа яаба гээшэб? Бурхан гурбан эрдэнимни. Ай, арьяа баала! Энэмнай яаһан аймшагтай юумэн гээшэб. Энэ үбгэнтнай ном мэдэхэгүй, харанхы балай хүн гээшэл, тиигээдшье ухаа муутай, тэнэг хүн юумэл. Юрэдөө, орхижо хайрлагты! — гэжэ дуугаржа, хасагуудай забнараар зүдхэн яаба.

— Арил, шабганса! Тиигэжэ жабжаганажа ябатараа, хари өөрөө адис хүртэлэйш. Түргэн зайл, — гэжэ шангаар бадашажа, арайхан хүл дээрээ ябаһан хүгшэнине мүрэхөөнь гэдэргэн татан угзаржа, мухариса тулхеэд, — зайд, хасагууд, бэлэн болобо гут? — гэжэ хилар офицер урал амаа зуубхилан эбдүүсэжэ, уланхадаан арьяатан мэтэ, урагшаа дабхин яаба. Тиихэдэнь тэндэ байһан нэгэ шириаг улаан хасаг:

— Ноён прапорщик, би бэлэн байнаб, — гэжэ хоёр хамсыгаа шугаад, нагайка ташуураар хии шабхадажа, тамшаалган байба.

— Зайд, тиигэбэл эхилэгты! Нэгэ...

— Оо... ё-ёо... Оо ё-ёо. Оо... ёо!

— Хоёр, гурба... дүрбэ! Шангаар!

Гэхэ бүринь үбгэнэй нюрган дээгүүр зурагад зурагад гэжэ, шуһа нэбтэрэн гүбэррюутэжэ байба. Хөөрхы, тэрэ үбгэн тэсэжэ ядан, хоёр хүлөө хайшажа, газар тэбэрижэ, орилон бархиран хэбтэбэ.

— Сохиулаадуй большевигүүд тэндэтнай байна гү? Түргэн абажа ерэгты!.. А, шүдхэрнүүд, хүдэлжэтнай хүүшүүргэтэ, үтэр гэнэб! — гэжэ хүлөөрөө газар дэбхэжэ, хархис офицерэй собхорходо, хасагууд яаран, har-hyp гүйлдэжэ, дары абажа ерэсэгээн, хубсаа хунарынь тайлажа, шорой дээрэ зэргэлүүлэн хэбтүүлсэгээбэ.

— Зайд, харажажа байха юумэн үгы! Баруун талааань эхилэгты! Шангаар! — гэжэ захирамсаарнь, уруугаа харажажа, зэргэлэн хэбтэхэн нюсэгэн хүнүүдэй улаан нюрган дээгүүр,habaaagай дуун мэтэ шаб-шоб, шаб-шоб гэтэр, ташуураар шабхадаха шэмээ таһаалтагүй гарaa бэлэй.

Энэ үедэ үнөөхи зодуулжа байһан үбгэнэй ёолохо бархирха шэмээ улам һуладаһаар намдабашье, аман дотороо гэншэхэнь дуулдана. Тэрэ забартга үбгэн бурхан тэнгэридэ зальбаржа, гүхатайгаа хамта:

— Хайллагты, хэшээгты, хэшээгты, намайе амиды табигты, — гэжэ һөөлдэхэн хоолойгоор дабтан дабтан, гүйжа хэбтэбэ.

— Үхэхэн хара зүнтэг, энээнхээ хойшио большевигүүдье үмэгшэлхөө болибо гүш? — гэжэ бадашан, зандаран байжа ташуурдахадань, тэндэ зодуулхаа хүлээжэ хэбтэхэн Манжын гэдэгэй хоронь бусалан, тэсэхээ болиходоо, һүрэн бодожо ерээд:

— Ай, хара хархисууд, муухай галзуу нохойнууд, хүнэй араа мяхье амидыгаар бу тамалагты! — гэжэ шангаар хаштаржа, ойро байһан нэгэ хасагай хасарые пяс гэтэр альгадаба. Тэрэ хасагынь буугаа нэгэ барин, һэлмээ нэгэ барин, иишэ тиишээ даб гэжэ байтараа, хилар офицертэ хандажа, одоо энээниие яаха ё хотойб? — гэжэ асуухадань, хилар офицерынь:

— Ала! Алаха хэрэгтэй! Үгүү haа, би алаһууб, — гэжэ эбдүүсэн тээлмэрдэн байжа, — баригты! Асарагты! Муухай большевик, наашаа ерэ! Ерэхэ гүш, үгүү гү? — гэжэ хамаг бэень шэшэрэн байба.

— Үгүү! Би ошюхогүйб, намай энэ дороо ала! Таанарта араа мяхаа амидыгаар зобоолгожо байхагүйб. Сэхэ буудагты, шуныемни уугты, һорогты! — гэжэ самсaa угзаран хахалжа, үбсүүгээ сэлижэ, омогтой шангаар хэлэжэ, урдань эрид зогсон байба.

— Энэ нохойе мориной һүүлдэ амидыгаар уяд, тэрэ хийто хада хүрэтэр гүйлгэөд ерэ! — гэжэ хажуудаа байһан нэгэ хасагые бадашахадань:

— Зай, зай, ноён прaporщик, бэлэн байнам, — гэжэ тэрэ хасагынь харюусаба.

Тэрэ мэтэ улаан майхай хэжэ, хүсэ тэнхээнэйнгээ хүрэхэ зэргээр эсэтэрээ сохиноной һүүлдэ эдэ алууршад һунатараа сохюулжан партизануудай гар хүлые хулихэн уяаень улам

шангадхажа, хажуудань хоёр хасагаар харуул табяад, айлаар бүлэг бүлэггөөрөө таража, ажалшан арадай эд зөөри тоножо, эдихэ мяха, тоһо, талха буляажа, хоолложо садаба, ханаба.

Офицернуудын Дугар ноёной ехэ байшан дотор дээрмэдэжэ тоножо абаһан юумэ хубаажа, мяха, бууза, архяар хүндэлүүлжэ, бүхэли үдэртөө сэнгэбэ.

Арха мяхаа хаха шуур сохиулаад, гар хүлөө гам хайрагүй хүлюулээд хэbtэhэн хайрата ажалшад — улаан партизанууд — зариманиин гэншэнэ, зариманиин һугшарна, зариманиин юушье абя гаранагүй.

Бэлигтын гэгшэ үндыжэ:

— Нуухэд аа, ганса бидэниие алахадань, улаантан дуунахагүй, манай хэрэг хэзээдэ бүтэхэ. Улаан сэрэг хэзээдэ илаха. Бидэ хара аминайнгаа тулада үхэхэ гэжэ байна бэшэ, олон ажалша арадай хэрэгтэ, хүндэтэй хэрэгтэ габьяатайгаар үхэхэ гэжэ байна гээшэбди. Бүгутагты, — гэжэ заабарилан хэлэнэ.

Тийхэдэн нэгэ үбгэжөөл наhанай партизан тэндэhээ үндыжэ:

— Нуухэд, Бэлигтын зүб хэлэнэ, хүбүүд, һүүлэй саг хүрэтэр нэгэ hаналтай байха ёhотойбди, — гэжэ дабтана.

Тэрэ мэтээр һүүлшынгээ үгэ хөөрэлдэhөөр, зариманиин сохиуулка зобоhон, эсэhэндээ дийлдэжэ hажаба. Зариманиин ундаа хүрэжэ ангажа, ууха гэхэдэнь, үhан байхагүй, тамхяа татана, хэbtэнэ, һууна. Тийгэhээр нара орохо ойртобо.

Үдэшын улаан наранаар сагаан алууршад дохёогоо татажа суглараад, үnөөхи хилар офицерынь шал hогтуу, хүл дээрээ тогтон ядажа, найгажа байгаад:

— Зай, муу большевигүүдээ бодхогты, хана түшүүлэгты! — гэжэ хашхарба.

Хасагуудын гүйлдэн ерэжэ, угзаржа, ёборжо байжа, бүгэдые бодхожо, зэргэлүүлэн зогсообо.

— Зай, иигээд ябагты! — гэжэ хилар офицер захирба.

— Үгы. Бидэ ябахагүйбди! — гэжэ партизанууд

хашхарба.

— Аа, тиигэбэл, эдэниие жадын үзүүрээр түлхеэд ябуулха хэрэгтэй. Юу харажা байнабта, ябуулагты! — гэжэ хасагууд тээшэ бадашаба.

— Зай, зай! Танай захиралтые дүүргэнэ, дүүргэнэ, ноён прaporщик,— гэжэ хасагууд богонихон ба сад гэмэ шангаар хэлээд, доро доороо хүдэлэн ябаба...

Тиигэлдэхээр байжа, харанхы болгоод, тэдэ баригдаан партизануудые буу жада барийн моритой хасагууд хойно, урда ба хоёр талааань хасардан ябажа, мориной хатар дунда айлай хоорондуур намнан, ташуурдан тухадань, тэдэнэй һүүлшын хүсэ тэнхээнь барагдажа, гүйхэ, хатарха шадал шэнээнь һалаба.

Галзуурhan ногтуу сагаантанай нэгэ мэдэхэдэнь, хүхын дуунай һүнин тэн үнгэржэ, үүр сайраха ойтожо байхадань, баригдаан партизануудаа Байсата Хангилай зүүн хүндын ой тээшэ тужа абаашаба. Тэрэ ойдо хүрэжэ ерэхэдээ, хамта гуша юнэн партизануудые абажа ерэхэн байба. Гурбаниинь Хонхор Булагай айлнууд шадар үхэдхэн унажа хосорнон байгаа.

Зүүн-хойто зүгхөө сагаан толон һуунагтан татажа, үүр сайрахын тэмдэг үзэгдэжэ, һэриун һэвшээ зэр-зэр һалхилжа байба.

Байсата Хангилай зүүн хүндын загзагар нарhan ойн захада, ехэ түүдэгэй дэргэдэ, сагаан сэрэгэй һахюуhan гэжэ алдаршаан Лодон шойжоншо гэдэг хүрин-улаан шарайтай монгол лама саазада орогшюдой хойтын мүрье захаха, бурханай «боди хутаг» олгуулхын түлөө юрөөл уншажа, хонхо дамаараа дуугаргажа, забнаартань таряа орооно таримадан сасажа, сэргэм үргэжэ һууба.

— Нэгэ-нэгээр зэргэлүүлээд зогсоогты! — гэжэ офицер захирба.

— Ноён прaporщик! Эдэниие аятайгаар зогсоохо бэрхэтэй байна. Хүл дээрээ сэхэ зогсоод байжа шаданагүй, — гэжэ хасагуудhaа нэгэнь дуугарба.

— Юу харажা байнабта! Эндэ тэндэхээнь жадаар

тулаад зогсоогты! — гэжэ үнөөхи офицер зэрлиг хэрзэгыгээр үхирбэ.

Тэрэ үедэ Лодон шойжоншо урда байхан багахан шэрээ дээрэхи номые хоёр жэжэхэн шулугаар даражархёод, нэгэ гартаа гуутай бурханай дүрэ баряад, нүгөө гартаа аяга дотор хэхэн үрил пэлдэнүүдье баряад, хүл дээрээ тогтон ядажа байхан партизануудай урда ерэжэ:

— Ай, хөөрхы, хүбүүдни! Хүн мүнхэ бэшэ юм, хүн бүхэндэ эрхэбэшэ үхэл ерэдэг, энэ болбол урда хэхэн үйлын үреэр боловдог тула үүулшигээ саг дээрэ һайн һайхан һанаа һанажа, лама багшаа дурдажа, бурхан гурбан эрдэнидэ этигэл ябуулжа, энэ үрил пэлдэн хүртөөд, энэ Абида бурханай орондо зайлшагүй түрэхын юрөөл табиж, адис абагты, — гэжэ захада байхан Бэлигтын гэгшэ тээшэ гуутай бурхан ба аягатай үрил хоёроо һарбайж дүтэлхэдэнь, Бэлигтын гэгшэ ехэ дурагүйгээр харажажа, нюуртань сэр сагаан нёлбоноор билайса нёлбоод:

— Арил, муухай банди! Манай улаан шуные уухадаа, сэдьхэлши ханаха. Ажалшан арадай шуна хүлүүе амидыгаар нороходоо ханаагүй аад, мүнөө хэниие мэхэлжэм гэжэ һанаабши! — гэжэ Бэлигтын гэгшын шангаар бадашан хэлэхэдэ, баһа хэдэн хүнүүд нэгэ мүһэн:

— Арил, золиг! Сагаантанһаа хүлнэ абажа эдеэд, бидэнэй толгой залгиха, шуныемнай норохо гэжэ байгаад, үшвэе бидэндэ ном номложо, туһа хэхэм гэхэбши. Маниие алахадаа, улаан засагые үгы болгожо шадахагүйт! Тонил, үгы боло, алуршан банди! — гэжэ хашхаалдахадань, Лодон лама гэдэргээ бусажа, түргэхэн алхалжа, үуридаа ошоод, шоно мэтэ хилайн гэтэжэ, эрхиээ пяс-пяс таталжа үнуба.

— һалаа! Бэлдэ! — гэжэ хархис офицерэй захирхада, улаан партизанууд:

— Улаан засаг хэзээдэ илаха! Зүблэлтэ засаг мандаха! — гэжэ хашхаалдахатайнь адли:

— һалаа! Гүйжэ хадха! — гэжэ мохитоһон зэрлиг хоолойгоор офицер захирба.

Зэбсэггүй, хоёр гарнуудын арадаа хүлеэтэй, сохиуулжа наншуулж, шадал тэнхээгээ бараан, хүл дээрээ тогтожо ядажа байhan улаан партизанууд тээшэ буу жада баринан хасагуудай гүйлдэн орохын үедэ:

— Зүблэлтэ засаг мандаха болтгой!

— Улаан зүблэл мандаха бол... — гэжэ улаан партизануудай hүүлшын абыян Байсата Хангилье зэдэлүүлэн, хүндье суряатуулан, гашуудалтайгаар дуунаба.

Тэрэ мэтээр партизан сэрэгүүдье хюдаад, ажалшан арад зониие hүйдхэн дээрмэдэжэ, хүсэлөө ханажа ябатарнь, хэдэн хоноод байтар, улаан сэрэгүүд хүсэтэй ба эмхитэйгээр дабхин ерэжэ, хилар офицерэй сэрэгүүдье бута сохижо, бүримүүн дараан байна.

Одоо тэрэ carhaa хойшо арбаад жэл үнгэрөөд байхада, хархис сагаантанда алуулжан габьяата баатар нүхэдэй хүүрье хадагалжан талмай дээрэ тэдэнэй алдартадурасхаалые мүнхэжүүлжын тулада хүшөө табигдаан, тэрээндэ дутэшэг колхозой гэшүүдэй амаралтын байшан баригдаан байна.

Тэрэ Хонхор Булагай айлнуудхаа баруун тээшэ, байлдаанай фронт байhan харганаатай, дэрхэтэй ба арбаад жэлэй үедэ сагаан дээрмэшэдэй пулемёт буугай абыян ташаганан дуулдажа байhan зэрлиг талада одоо болбосон тарялан жэрбын халюурж, хубисхалай хэрэгтэ ами бээз үгэхэн баатар габьяатанай нэрэмжэтэ колхозой «Интернационал» гэжэ тракторнуудай таряа хадаха абыян ташаганан дуулдана.

Тэдэ габьяата нүхэдэй аха дүүнэр ба үрэ хүүгэдынъ колхозой гэшүүд боложо, габшагайшалан ажаллажа, бодото хэрэг дээрэ социализмые бэелүүлэн байгуулж, ами бээз хайрлангүй оролдонон нүхэдэйнгөө хүсэхэн хэрэгье бодотоор гүйсэдхэжэ байна.